

וּכְתַב הַחֶתֶם-סוֹפֵר בַּחֲדוּשָׁיו: 'וּמְכַל מְקוֹם נִרְאָה לִי הָאֵל דְּבִזְמַנְנוּ מִקְפִּידִים מְאֹד מְאֹד מִבְּלִי לַגְלוֹת רֹאשׁ, וּמַחְשִׁיב אֶת הַמְּגַלָּה לְפֹשֶׁע - לֹא נִהְגּוּ אֲבוֹתֵינוּ כֵּן מִטַּעַם מִנְהַג פְּרִישׁוֹת וִירָאֵת שְׁמַיִם, דָּאֵם כֵּן נִשְׁיִם פְּנוּיֹת נְמִי, דְּלַעֲנִין זֶה אֵין לַחֲלָק... אֲלֵא עַל כְּרַחֲךָ לֹא מִטַּעַם חֲסִידוֹת הִנְהִיגוּ כֵּן אֲלֵא מִעֵיקָר הַדִּין כְּמוֹ שִׁכְתָּב הַט"ז (או"ח ה) מֵאַחֵר שֶׁעֲשָׂאוּהוּ עוֹבְדֵי ע"ז חָק לַע"ז לִילֵךְ דּוֹקָא בְּגִלּוּי רֹאשׁ וּלְכַבֵּד הַע"ז בּוֹזָה, אִם כֵּן נִאֲסָר לָנוּ מִן הַדִּין. וְלֹא עֲדִיף מִמְּצַבָּה שֶׁהִיְתָה אֶהוּבָה בְּיָמֵי הָאֲבוֹת וּמִשְׁעֵשָׂאוֹם אֲמוּרָיִים חָק לַע"ז שְׁנֵאָה הַקַּב"ה, וּמְכַל שֶׁכֵּן הָךְ. וּמִנְהַג זֶה נִהְגּוּ בּוֹכְרִים וְלֹא בְּנִקְבוֹת שְׁלֵהֶם, אֲדַרְבָּא אֵית בְּהוּ קַפִּידָא בִּינֵיהֶם שְׁלֵא תִלְכְּנָה בְּגִלּוּי רֹאשׁ לְבֵית ע"ז - עַל כֵּן לֹא הִחְמִירוּ אֲבוֹתֵינוּ בְּגִלּוּי רֹאשׁ דְּנִקְבוֹת פְּנוּיֹת'.

וְע' שַׁעַר הַצִּיּוֹן (ב סק"ז) שְׁבוּזְמַנְנוּ פְּשׁוּט שֶׁהִגְר"א מוֹדָה לַט"ז לְאֲסוּר מִדִּינָא.

וְיֵשׁ חוֹלְקִים בְּעֵיקָר הַדְּבָר וְסוֹבְרִים שְׁאֵין בּוֹזָה אִסוּר הַלִּיכָה בַּחֲקוּתֵיהֶם כִּי אֵין נוֹהֲגִים כַּךְ אֲלֵא לְשֵׁם כְּבוֹד (פֶּתַח הַדְּבָר). וְיֵשׁ אוֹסְרִים מִן הַדִּין רַק בְּשַׁעַת הַתְּפִילָּה וְאִמְרֵית דְּבַר שְׁבַקְדוּשָׁה, כִּי כֵּן הוּא חָק הַנּוֹצְרִים בְּשַׁעַת תְּפִלָּתָם (עַפ"י צְרוּר הַחַיִּים. מוֹבָא בַּאֲצ. תַּלְמוּדִית כַּרְךָ יוֹ עַמ' שֵׁט. עוֹד בְּעִנֵּין אִסוּר 'בַּחֲקוּתֵיהֶם' בְּדַבָּר שֶׁמִּנְהַג גּוֹיִים שְׁאֵין בּוֹ סֶרֶךְ ע"ז - ע' בְּיוֹסֵף דַּעַת ע"ז יא.) וְנִרְאָה שֶׁכֵּל שֶׁכֵּן בּוֹזְמַנְנוּ שֶׁהַכּוֹפְרִים אֲצֵלָם מְרֻבִּים, אֵין גִּילּוּי הָרֹאשׁ סַמָּן שֶׁל מִנְהַג ע"ז, עַכ"פּ שְׁלֵא בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה.

'דְּבִי מֵאִיר מִתִּיר אֶף בִּילוּדִים. וְחַכְמִים אוֹמְרִים לֹא נִתְכוּוֹן זֶה אֲלֵא...'. כְּבַר עַמְדוֹ הַקְּדוּמוֹנִים כִּי־צַד תִּיתְכֵן מִחֲלוּקַת חַכְמִים בְּעִנֵּין הַתְּלוּי בְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם; נִצָּא לְשׁוֹק וְנִרְאָה? וְכַתֵּב הַנְּמוּקֵי-יוֹסֵף בְּשֵׁם הַרִיטְב"א שֶׁמִּחֲלוּקַת ר"מ וְחַכְמִים בְּנוֹדֵר שֶׁשִׁכַּח מָה הִיְתָה כּוֹוֹנָתוֹ בַּעַת הַנֶּדֶר, וְהַשְׂאֵלָה הִיא הָאֵם יֵשׁ לְלַכַּת אַחֵר הַלִּשׁוֹן הַמְּקוּבְּלָת אֲצֵל רֹב הָאֲנָשִׁים, אוֹ נַחֲשׁוּשׁ לְמִיעוּט הַמְּדַבְּרִים כְּלִשׁוֹן הַתּוֹרָה. נִמְצָא שֶׁמִּחֲלוּקַת בֵּין הַחַכְמִים הִיא בְּדִין וְלֹא בְּמִצִּיאוֹת.

וּבִתְשׁוּבוֹת חֲדָשׁוֹת שֶׁל בַּעַל תְּרוּמַת הַדָּשֵׁן (נֵא) כְּתַב בְּדִיוֹנוֹ עַל נוֹשֵׂא אַחֵר, זֶה לְשׁוֹנוֹ: '...הָא אֲשַׁכְּחָנּוּ כְּמָה פְּלוּגָתָא דְּתַנָּאי בְּמַסַּכְת נְדָרִים דְּפִלְגִי מֵאִי נִקְרָא 'לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם' וְכִי הָאֵי גּוֹוֹנָא. וְלֹא אוֹזְלִינָן בְּתַר שְׂאֵר אֵינְשֵׁי דַּעֲלָמָא. וְכֵל שֶׁכֵּן בְּנִדּוֹן זֶה דְּאִיכָא לְשׁוֹן הַשֵּׁטֶר לְקַמּוֹ, דְּצִרִיךְ לְהַתְּבַרֵר עַל פִּי חַכְמִים... עַכ"ל. נִקְטָא בְּפִשְׁיטוֹת שֶׁשִׁיכַת מִחֲלוּקַת אֲצֵל הַחַכְמִים, כִּי־צַד לְדוֹן אֶת מִשְׁמַעוֹת דִּיבּוּרָם שֶׁל בְּנֵי אָדָם. וּבַסְפֵר 'חִידוּשֵׁי בִתְרָא' (אוֹת רג) הַקָּשָׁה גַם הוּא כֵּן, וְהַסְבִּיר שְׁאֵין זֶה מִחֲלוּקַת אֲלֵא כֹל חֲכָם אֲמַר לְפִי מְקוּמוֹ וְשַׁעַתוֹ - 'מֵר כִּי אֲתֵרִיָּה וּמֵר כִּי אֲתֵרִיָּה וְלֹא פְּלִיגִי'. וְלִכֵּן כְּתַב שֶׁהַרְמַב"ם לֹא הִבִּיא כְּלָל מִשְׁנַת 'נּוֹלָדִים' וְ'לּוֹדִים' (וְהַמְאִירֵי הַעִיר עַל כֵּךְ. וְע' בְּשֵׁטַמ"ק וּבב"י). וְלֹא זָכַר מְדַבְּרֵי הַנְּמוּ"י וְתַה"ד הַמּוֹבָאִים.

*

'לְמִימְרָא דְּנּוֹלָדִים דְּמִתִּילְדִין מִשְׁמַע... אֲלֵא מִשְׁמַע הַכִּי וּמִשְׁמַע הַכִּי' -

'... אֵיזְהוּ חֲכָם הַרּוֹאֵה אֶת הַנּוֹלָד - לֹא אֲמַר הַרּוֹאֵה אֶת שַׁעֲתִיד לְהִיְתָה. וְהֵינּוּ מִשׁוּם מִי שֶׁמִּפְּחָד מִהַעֲתִידוֹת בִּיּוֹתֵר - עַלִּיו נִאֲמַר אֲמַר עַצֵּל אֲרִי בַּחוּץ בְּתוֹךְ רַחֲבוֹת אֲרָצָתָא. וְאֲמַרו: 'מִן הַזְּהִירוֹת שְׁלֵא תִרְבֵּה לְהַזְהִיר'. וְאֲמַנְם אִישׁ חֲכָם שׁוֹקֵל הַעֲתִידוֹת בְּמָה שֶׁכֵּבֵר עֵבֵר וּמִמָּה שֶׁכֵּבֵר נַעֲשֵׂה בַּעוֹלָם כִּי־צַא בּוֹזָה, וּמִבִּיא רֵאִיָּה מִהַעֲבֵר עַל הַעֲתִיד הַאֲפֹשְׁרִי. וְהֵינּוּ שְׁאֲחֻז"ל הַרּוֹאֵה אֶת הַנּוֹלָד - שְׁכוּלָל הַעֲבֵר שֶׁכֵּבֵר נּוֹלָד עִם הַעֲתִיד לְהוֹלֵד כְּבִשְׁמַעֲתִין' (חֲדוּשֵׁי חֶתֶם סוֹפֵר).

דף לא

'מְעוּלֵי יְרוּשָׁלַיִם - אִסוּר בִּישְׂרָאֵל וּמוֹתֵר בְּכוֹתֵים' - 'שְׁאֵינָן עוֹלִים לְרַגְלֵי אֶף עַל פִּי שְׁמַדְאוּרִייתָא הוּא - שֶׁהֵם שׁוֹנָאִים אֶת יְרוּשָׁלַיִם, וְהֵר גְּרִיזִים בַּחֲרוּ לָהֶם בְּמְקוֹם יְרוּשָׁלַיִם' (פְּרוּשׁ הַרָא"ש ל:)

‘והאיכא ישמעאל?’ – כי ביצחק יקרא לך זרע כתיב. והאיכא עשו? ביצחק – ולא כל יצחק. וכן כתוב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה – ולא היה זה אלא בזרעו של יעקב. והרי יצחק אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם וגו’ (רמב”ם נדרים ט, כא ובפיה”מ, מאירי. וע”ע סנהדרין נט: רמב”ם מלכים י, ז; או”ח תקצא, ז ובמג”א).

– ‘כי רק ביעקב וזרעו נשרש כח האבות שהוא (יעקב) השרישם בקרבו על ידי השתדלותו גם כן, שיהיה ראוי ליקרא אב לבנים דהיינו המתהפך בשורשו – שזה כל כח האבות: להפך כח שרשם, עד שיזכו לכל זרעם אחריהם להיות נמשכים אחר השורש דמטעם זה נקראו ‘אבות’, דלזה צריך השתדלות עצומה. והוא (יעקב) נקרא (זח”א קג. וש”מ) ‘שלימו דאבהן’ שבו נשלמו כל ג’ כוחות להשתלם לגמרי... (ר’סיסי לילה עמ’ 98).

– ‘...כי תואר ‘אב’ ו‘אם’ הוא רק לכחם המתפשט בנן. וכמו שנתבאר לעיל בבאור הגמרא ‘אין קורין אבות אלא לשלשה’ שהאמונה המושרשת בלב כל איש ישראלי – מורשה מהאבות. ע’ ברמב”ן על פסוק ‘שרש פרה ראש’. ולכן אמרו: כי ביצחק יקרא לך זרע – ולא עשו וישמעאל, דאין קרויים זרע אברהם אף שהולידם והוא אב ההולדה, אין כחו ניכר בהם אחר ההולדה, אם לא שנתגייר דנקרא ‘בן אברהם’ שאמרו חז”ל (ברכות יג.) ‘בסוף אב לכל העולם כולו’, שהוא ראשון לגרים (כמ”ש חגיגה ג.) וכח ההתגיירות נמשך ממנו. וגם זה נקרא ‘אב’, כענין ‘זה בנה אב’...! (דובר צדק עמ’ 53. וע’ פהרא”ש ל: ד”ה אסור בישראל).

‘מתני’ בזבינא דרמי על אפיה. – אם כן אימא רישא לוקח ביותר. ועוד אימא סיפא שישראל נהנין לי [לוקח בפחות] ומוכר ביותר. ואי בזבינא דרמי על אפיה אפילו שוה בשוה? הקושיא היא אחת לרישא ולסיפא; מדוע ברישא לוקח ביותר הלא אפילו שוה בשוה מותר מאחר ואין הנאה ללוקח כי סחורה גרועה היא. וכן בסיפא שאסר את האחרים, מדוע מוכר ביותר בלבד הלא אפילו שוה בשוה הלוקחים אינם נהנים ממנו (פשוט).

(ע”ב) ‘גדולה מילה... שדוחה את השבת החמורה’ אף על פי שיכולה להעשות גם אם תידחה למחר, משא”כ פסח וקרבתנות ציבור שדוחים שבת כי כשיעבור היום ייבטל הקרבן (אמת ליעקב).

דף לב

‘באו אף וחימה ובלעוהו... תרי חימה הוו...’ עיקר הדין באותו מלאך הוא האותיות חמ, ומשולבים בו אותיות השם לצנן חומו וכענין איש ואשה, וכו שכינה ביניהם ואם לאו אש אוכלתם – בהינטל שם י”ה מהם המצננת את אשם; – כאשר שם השם משולב בין אותיות ח’ מ’ – אזי יוצא ראשי תבות חסד י’ מלאה הארץ. כשח”ו אותיות ח”מ סמוכות, אז הוא עידן ריתחא לשלוט בחוטה – יתמו חטאים מן הארץ. אמנם כשזוכים למחוק לגמרי, אזי שם י-ה מפסיק בין אותיות ח”מ ומבטלו לגמרי – ואז בא הצירוף: חרות י’ היא מעוזכם (חדושי חתם סופר).

דף לא

- מב. הנודר הנאה מהאישים דלהלן, במי נאסר ובמי לא נאסר; –
 א. 'משובתי שבת'; 'מאוכלי שום'; 'מעולי ירושלים'.
 ב. 'בני נח'; 'זרע אברהם'.
 ג. 'ערלים'; 'מולים'.

א. הנודר 'משובתי שבת', 'מאוכלי שום' (שכן תיקן עזרא לאכול בלילי שבת) – אסור בישראל ובכותים, ומותר בנכרים אפילו עושים כן. 'מעולי ירושלים' – אסור בישראל ומותר בכותים. ופירש אב"י שהכוונה על המצווה ועושה, הלכך נכרים אפילו שובתים בשבת וכד' – מותר בהם, שהרי אינם מצווים. וכותים, במצוות שנוהגים – אסור מפני שמצווים. ובמצוות שאינם נוהגים כגון עלייה לירושלם – מותר.

א. לפי זה משנתנו כדעת האומר 'כותים גרי אמת' ונצטוו על המצוות (ריטב"א, מאירי. ומבואר שגם תקנת עזרא הלה עליהם). ולפי זה עתה שעשאו כגויים גמורים לכל דבריהם, מותר בהם. אך הרמב"ם העתיק דין זה. ונראה שדרך שיטפא כתבו (מאירי). או מפני שבלשון בני אדם גם הם בכלל (עפ"י קרן אורה).

ב. הרמב"ם השמיט 'אוכלי שום'. ויש לומר על פי מה שכתב בפירושו למשנה (פרק ח) שאכלתו אינה אלא בארצות המערב. ועל כן השמיט בבא זו שאינה נוהגת במקומו (עפ"י רש"ט, שלמי נדרים [גם בכתבי הרפואה שלו כתב הרמב"ם שהשום מוזיק, שלא כמו בא בגמרא – שהדרים משתנים לפי המקום והזמן, כפי שכתב בהל' דעות פ"ד]).

ב. 'קונם שאיני נהנה לבני נח' – מותר בישראל [כיוון שנתקדש אברהם נקראו על שמו ולא על שם נח] ואסור בנכרים.

'לזרע אברהם' – אסור בישראל (אפילו גרים, שכל שומרי התורה בכלל זרעו הם כי תחילה לגרים ואב לכל הגויים. פהרא"ש; שו"ע) ומותר בנכרים (כי ביצחק יקרא לך זרע. יצחק ולא ישמעאל. ביצחק – ולא כל יצחק, להוציא עשו).

ג. 'קונם שאני נהנה לערלים' – מותר בערלי ישראל ואסור במולי נכרים. 'שאני נהנה למולים' – אסור בערלי ישראל ומותר במולי נכרים, שאין הערלה קרויה אלא לשם הגויים (כי כל הגויים ערלים; והיה הפלשתי הערל הזה; ...פן תעלוזנה בנות הערלים).

יש אומרים עפ"י רש"י שישראל המומר לערלות אינו בכלל 'מולים' (עב"י. ואף לדעה זו י"א שגם ברישא מותר, שאינו בכלל 'ערלים' (עפ"י משנה למלך). ויש חולקים. עפ"י שיטמ"ק). ודעת התוס' שאף זה ישראל המומר לערלות בכלל 'מולים' (ע' מאירי. ורעק"א יו"ד ריז) הביא מהפ"ה שכל שאינו להכעיס – מותר).

[הנודר 'מישראל' – אסור בגרים, וכן בכהנים ולויים. הנודר מ'גרים' – מותר בישראל. 'מכהנים' – מותר בישראל ובלויים [ונראה שאסור בחללי כהונה, שגם הם 'כהנים' נקראו. ריטב"א]. 'מלויים' – מותר בישראל ובכהנים (עפ"י תוספתא, הובאה בראשונים).

הנודר מבניו – מותר בבני בניו (תוספתא, וכ"פ הרמב"ם). ודן המאירי להתיר אף בנות. ואולם מסתבר שבנו ממזר בכלל האיסור. נדר מ'זרעו' – מסתבר שאסור אף בבני בניו (ריטב"א). בכל אלו אין חילוק בין נדר לשבועה (מאירי)].

מג. המודר הנאה מישראל או מדיר ישראל הנאה ממנו, מה דינו לענין מקח וממכר? מה הדין שהדיר הן את עצמו הן את האחרים?

שנינו: 'שאיני נהנה מישראל' – לוקח ביותר (מדמיו הקבועים) ומוכר בפחות. 'שישראל נהנין לי' (כלומר הנאתי אסורה על ישראל) – לוקח בפחות ומוכר ביותר.

מבואר בגמרא שמשנתנו מדברת במקח ממוצע, אבל מקח חריף שרבים קופצים עליו – מותר למודר למכרו אפילו שוה בשוה שהרי אין לו הנאה במכירתו אלא ללוקח [שלכן אמר שמואל שהלוקח כלי לבקרו ונאנס עליו – חייב כשואל, שכל ההנאה שלו]. ולאידך גיסא, סחורה שאין עליה קונים, מותר למודר ליקחנה אפילו שוה בשוה שאין לו הנאה אלא למוכר.

א. אפילו מקח חריף, כאשר הוא נמכר ביותר – הנאת מוכר היא ולא לוקח. וכן מקח גרוע, כשנמכר בפחות מדמיו – הנאת לוקח היא ולא מוכר (ר"ן ריטב"א ומאירי עפ"י הגמרא).

הרמב"ם סתם הדברים כלשון המשנה. ותמה המאירי על כך. יש אומרים שלדעתו להלכה יש לגזור בכל אופן אטו סחורה ממוצעת (עפ"י קרן אורה), או שלפי מה שפסק ויתור אסור במודר הנאה, אסור שוה בשוה בכל סוגי המקח כי עכ"פ יש קצת הנאה שאינה גרועה מהנאת ויתור האסורה (עפ"י חדושי חת"ס. ויש לפרש לפי"ז כוונת דברי התוס' להלן לב סע"ב).

ב. אין חילוק בין נכסים הנמצאים אצלו בשעה שנדר או הבאים לאחר מכן, שהרי הדיר אחרים הנאה ממנו עצמו והרי הוא ישנו בעולם (רשב"א).

ג. אם אסר על עצמו נכסי ישראל, אפילו לקח שוה-מנה במאתים אסור להנות ממקחו, שנדרו כבר חל על נכסיהם (ר"ן).

ד. מדברי הרמב"ם (ו,ז ובנושאי כלים) משמע שאם נדר מאדם פרטי, לא ישא ויתן עמו כלל, גזרה שמא יהנה – שהרי יכול לישא וליתן עם אחר. ורק בנדר מאומה שלמה לא גזרו. (וכן נקט הר"ן להלן מג. עפ"י הרמב"ם. וי"ג שם הרמב"ן). והמאירי כתב שאין נראה כן מהגמרא.

'שאיני נהנה להן והן לי' – יהנה לנכרים.

אם נדר הנאה כלפי בני אדם – הרי זה נדר הבאי ויהנה לאלתר, שאי אפשר לעמוד בנדר זה (עפ"י ריטב"א, וכ"מ מדברי הר"א שהביא הר"ן. ואולם נדר מישראל אפשר לקיימו בנכרים אפילו במקום שאינם מצויים כל כך. עפ"י חדושי חת"ס).

דפים לא – לב

מד. במה גדולה המילה ועד כמה מאוסה הערלה?

גדולה מילה:

– שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות (רבי ישמעאל).

– שדוחה את השבת החמורה (רבי יוסי).

– שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה אפילו מלא שעה (רבי יהושע בן קרח).

[רבי שמעון בן גמליאל אומר: לא למשה רבינו בקש שטן להרוג אלא לאותו תינוק... דרש רבי יהודה בר בוןא: בשעה שנתרשל משה רבינו מן המילה באו אף וחימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו. מיד ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו. מיד וירף ממנו...].

– שדוחה את הנגעים (רבי נחמיה).